

godser, var der måske en vis rimelighed i at analogisere med byarbejderne, men endnu i 1890'erne var 80 % af alle landarbejdere ansat i bondegårdsbrug med typisk 1-3 »medhjælpere«. Det spændende ved landarbejdergruppen er efter min mening, at de netop i både feudale og kapitalistiske tid havde stort set den samme funktion, nemlig at arbejde – for (hov)bonden eller herremanden på herre- eller på bondegårdsjord. Landarbejderen var dermed et overordentlig betydningsfuldt led også i feudaltiden, ellers kunne bonden jo ikke have klaret sin hovforpligtelse.

Når dette lønarbejderforhold nu så nogenlunde er sat på plads (at jeg måske overbetoner kontinuiteten i lønarbejderens arbejdsform ligger i anmelderens, jeg mener sagens, natur), vil jeg også fremhæve, at T. Krogh senere i bogen mister sin for klare dogmatiske holdning, og at mange spændende indfaldsvinkler, nytænkte sammenkoblinger og struktureringer udmærker værket. Det er bygget op i fire hovedkapitler, hvoraf det første beskriver befolkningen og den økonomiske og politiske udvikling. Meget fint beskriver de næste to afsnit den lokale administrations arbejde, med henblik på lovgivningsområderne tiggeri, tjenestefolk og løsgængere, tyveri mm., vel vidende at Danske Kancellis arm ikke rakte så langt. Disse to kapitler er de mest spændende i bogen med mange gode påvisninger og forklaringer: udviklingen i statens (og herremændenes) magtanvendelse kan ses i form af love og afstraffelsesmetoder og de bliver sat i relation til de feudale og kapitalistiske produktionsformer. Sidste del handler om landboreformerne og de opfattes som en – om jeg så må sige – alt for kontant kapitalistisk afspejling. Det er også i denne del at T. Kroghs bastante lovopfattelse træder tydeligst frem. Al-

lerede i indledningen havde han defineret love som værende normative kilder, der »påbyder en ideal organisering af samfund og retstilstand« (s. 19). Men love er meget mere, de kan for eksempel være en cementering af for længst gældende retstilstande. Således vil jeg tolke 200-års fødselaren, nemlig loven om stavnsbåndets ophævelse: Vi har nemlig kendskab til en forbløffende mobilitet i befolkningen også før, som mange samtidige kilder (f.eks. retsprotokoller, kirkebøger) mere eller mindre tydeligt afspejler. Og så kunne man normalt også bare købe sig fri.

Sammenfattende vil jeg sige, at bogen er klart struktureret, den har mange nye tanker og konklusioner, som dog til tider kan virke for ortodokse og frelste.

Gerda Bonderup

Bent Blüdnikow: *Fremmede i Danmark. 400 års fremmedpolitik.* (Odense Universitetsforlag, 1987). 260 s., 170,50 kr.

I de sidste få år er der kommet mange fremstød for at afdramatisere det aktuelle indvandrings- og flygtningeproblem. En måde, at gøre det på, er at vise både, at der altid har været fremmede i Danmark, og at de fleste af deres problemer er evig gyldige. Det var måske på tide, at danskerne blev mere tolerante og forstående. For fire år siden kom Bent Østergårds bog om indvandreteres Danmarkshistorie. Han gjorde rede for 26 forskellige udenlandske grupper, der bosatte sig i Danmark, de første startede på det omkring år 500, de sidste i vore dage. Han fokuserede mest på deres oprindelige baggrund og deres eget og deres efterfølgeres liv her i landet (bogen er anmeldt her i tidsskriftet, bd. XV. 3, 1984).

Blüdnikows bog derimod fokuserer på de danske myndigheders politik over for samt lovgivning for de fremmede, der flyttede til Danmark. Det drejer sig dog ikke om – som bogens titel lover – 400 års fremmedpolitik, men kun godt og vel 250 år.

Bogen er en antologi med ni bidrag af ligeså mange forfattere. To beskriver de retshistoriske forhold, mens resten undersøger i alt seks udvalgte grupper af fremmede: jøderne i 1700- og 1800-tallet, kartoffeltyskerne, negre, svenskere og polakker og czeckerne, de sidste blev forfulgt i Hitlertiden.

I de to retshistoriske artikler af juristerne Inger Dübeck og Jens Vedsted-Hansen gøres der rede for de basale vanskeligheder ved at undersøge de fremmedes problemer juridisk, fordi der ikke fandtes en samlet lovgivning. Den var henlagt under de forskellige delområder, såsom privatretten, statsretten, folkeretten etc. Der kan dog selvfølgelig ses nogle generelle tendenser i to forskellige retninger, idet staten enten ville beskytte landet mod uønskede dvs. fattige og kriminelle personer, eller at staten ville give fri adgang for – endog til tider lokke – fremmede hertil. Havde man så først givet de fremmede opholdstilladelse, så tilgodeså man uafhængig af, om de nye undersåtter var rige eller fattige, at de ikke fik nogen særbehandling, hverken for det gode eller det dårlige. Kun dem, der kom på opfordring, fik i en overgangsperiode nogle lempelser fra landets normale regler som kartoffeltyskerne, der fik gratis jord og nød skattefrihed. Ellers kunne man være sikker på statens bevågenhed, f.eks. med fattighjælp, dog skulle de fremmede have været bosat i landet i mindst fem år.

Disse nævnte retshistoriske hovedtræk kan vi så følge ved detailstudierne i enkelte indvandrergrupper. På den

måde hænger bogen godt sammen. Kun Hans Nive Petersens Hitler-flygtninge fra Czekoslovakiet falder kronologisk udenfor (de retshistoriske kapitler behandler ikke tiden efter den 1. Verdenskrig), men den dækker »emnet politisk flygtning«. De andre grupper dækker stort set hver sin type, de fattige, gang på gang udviste jøder, de tilkaldte hedekolonister, importerede sorte slaver og gæstearbejderne fra Sverige og Polen. Temamæssigt er bogen også vidtspændende. Flere bidrag er små case-studies, som f.eks. Annelise Rasmussens svenske kvindelige arbejdere i Sædingesogn på Lolland eller Erik Helmer Pedersens »polakloven« fra 1908 og 1912. Jøderne, negrene og kartoffeltyskerne bliver hovedsageligt belyst ved hjælp af Danske Kancellis arkivmateriale. Det er nok også grunden til, at skovridder Jørgen Nielsen slet ikke refererer til den indledningsvis nævnte bog af Bent Østergård, som ser bl.a. nærmere på disse hedekolonister. Kun deres illustrationsmateriale er det samme, det er jo hentet trediesteds fra. I det hele taget undrer det mig, at Bent Østergård konsekvent bliver forbigået i tavshed, kun i den afsluttende bibliografi figurerer han.

Desværre er bogen præget af frygteligt hastværk, masser af trykfejl, ekstremt dårlige linjeombrydninger og flere artikler er dårligt gennemstrukturerede. Til gengæld er det spændende emner, der er taget op, og lad os håbe, at dens aktualitet giver den mange læsere, således at det hjælper til en større tolerance. Også i fortiden har danskerne til tider kunnet udvise den: når problemstillingen var den omvendte, at myndighederne nemlig var mere restriktive end befolkningen kunne gøtere.

Gerda Bonderup